

УДК 340.12:342.5

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.8>

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ У СФЕРІ ДОБРОЧЕСНОСТІ СУДДІВ

Матвіїв Р.І.,

аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1280-6776>

Матвіїв Р.І. Невизначеність понятійно-категоріального апарату у сфері доброчесності суддів.

У цій науковій статті подано дослідження проблеми невизначеності понятійно-категоріального апарату сфері доброчесності судді в сучасній системі законодавства.

Зазначено, що у сучасному правовому розумінні доброчесність суддів являє собою фундаментальний етичний та нормативний аспект, що визначає високий стандарт професійної поведінки суддів у контексті реалізації судової влади. Цей принцип включає в себе не лише безпристрасність (неупередженість) та об'єктивність судді у прийнятих рішеннях, але його й здатність до саморефлексії, етичної свідомості та незалежності від впливу зовнішніх факторів.

Понятійно-категоріальний апарат є основною складовою юридичної техніки, яка сприяє точному та чіткому вираженню правових норм та забезпечує їх ефективну реалізацію в суспільстві. В прагматичному аспекті питання доброчесності суддів виникали у багатьох випадках, коли компетентні інстанції не підтверджували належного рівня доброчесності судді чи кандидата на цю посаду. Вказане зумовлено сутнісними проблемами недосконалості законодавства, оскільки поняття «доброчесності» в законодавстві не є чітким. Правова система та система законодавства повинна володіти та оперувати чіткими та однозначними термінами для уникнення непорозуміння та двозначних тлумачень чи рекомендацій щодо інтерпретації норм.

Основні ознаки (характеристики) доброчесності суддів включають, на нашу думку, наступні: неупередженість та об'єктивність, незалежність судді, що є фундаментальним принципом судової діяльності, що забезпечує його відданість використанню закону та результатом впливу зовнішніх факторів, які можуть виявляти об'єктивний розгляд справи; чесність і бездоганність; високий рівень знання та компетентність; належний рівень професійної етики; можливість нести громадську, правову та моральну відповідальність.

Ключові слова: правосуддя, доброчесність, суддя, судова система, захист прав громадян, правосвідомість, демократичні цінності.

Matviiv R. Uncertainty of the conceptual and categorical apparatus in the field of integrity of judges.

This scientific article presents a study of the problem of indeterminacy of the conceptual and categorical apparatus in the field of the judge's integrity in the modern legal system.

It is noted that in the modern legal understanding, the integrity of judges is a fundamental ethical and normative aspect that determines the high standard of professional behavior of judges in the context of the exercise of judicial power. This principle includes not only the dispassion (impartiality) and objectivity of the judge in the decisions made, but also his ability for self-reflection, ethical awareness and independence from the influence of external factors.

The conceptual-categorical apparatus is the main component of the legal technique, which contributes to the precise and clear expression of legal norms and ensures their effective implementation in society. In the praxeological aspect, questions of integrity of judges arose in many cases when competent authorities did not confirm the appropriate level of integrity of a judge or a candidate for this position. This is due to the essential problems of the imperfection of the legislation, since the concept of «honesty» in the legislation is not clear. The legal system and the legislation system must possess and operate in clear and unambiguous terms to avoid misunderstandings and ambiguous interpretations or recommendations regarding the interpretation of norms.

The main signs (characteristics) of the integrity of judges include, in our opinion, the following: impartiality and objectivity, the independence of a judge, which is a fundamental principle of judicial activity, which ensures his dedication to the use of the law and the result of the influence of external factors that can reveal objective consideration affairs; honesty and integrity; high level of knowledge and competence; appropriate level of professional ethics; the opportunity to bear public, legal and moral responsibility.

Key words: justice, integrity, judge, judicial system, protection of citizens' rights, legal awareness, democratic values.

Постановка проблеми. Судова влада є рушієм демократичного суспільства, тому в контексті легалізації забезпечення репутації суддів і загального доброго морального іміджу судової системи є важливим фактором. Загалом, репутація суддів є основою формування суспільної довіри до судової влади.

Актуальність дослідження проблеми доброчесності суддів для України на сьогоднішній день дуже важлива, до зумовлено рядом факторів: триваючою судовою реформою, що має сприяти надання покращеного доступу до правосуддя та забезпечення його якості, а саме доброчесність виступає критичним чинником для успішної реалізації цих змін; нагальною потребою боротьбою з корупцією, зокрема корупційними проявами у судовій системі; необхідністю підвищення довіри до суду, що є критичним чинником успішної діяльності суду; вимогою дотримання взятих на себе міжнародних зобов'язань, адже Україна є членом міжнародних організацій та зобов'язана до виконання міжнародних стандартів у сфері правосуддя та дотримання принципів доброчесності судів; потребою поліпшення системи захисту прав та свобод, а саме доброчесність суддів має пряий вплив на правозахисну діяльність через об'єктивні та справедливі судові рішення.

У цьому контексті дослідження проблеми доброчесності суддів для України є успішним завданням, спрямованим на виявлення недоліків та розробку рекомендацій щодо покращення суддівської етики та норми поведінки, що сприятиме підвищенню довіри до судової системи та зміцненню демократичних інститутів в Україні.

Стан дослідження. Проблеми оновлення судової влади, імплементації позитивних світових стандартів правосуддя відкритості та доступності органів публічного управління займалися науковці галузевого та загальнотеоретичного спрямування. В межах національної доктрини це питання аналізували такі фахівці як Ю. Бисага, Д. Белов, І. Жаровська, Н. Ортинська, В. Ковальчук та інші.

Проте багато нормотворчих та правореалізаційних недоліків оновлення судової системи залишаються поза увагою, чим і замовлена актуальність роботи.

Метою цієї статті є дослідження проблеми невизначеності понятійно-категоріального апарату сфері доброчесності судді в сучасній системі законодавства.

Виклад основних положень. Суб'єкт, який здійснює правосуддя, повинен не тільки володіти бездоганним знанням закону, але також повинен мати найвищий рівень ціннісних детермінант. Серед них перше, на що слід звернути увагу, – це чесність судді. Він забезпечує легітимацію судової влади, адже, як доведено вченими, жодна влада не може довго проіснувати без легітима-

ції. Якщо природа влади змінюється, то способи легітимації влади також повинні розвиватися, щоб виправдати нові форми влади. Одним із компонентів цієї еволюції є авторитет, на який спираються конкретні методи легітимації. Авторитет судової влади відображається в цінності доброчесності суддів. Останні, у свою чергу повинні відповідати аксіологічним запитам, що ставить перед ним громадянське суспільство.

У сучасному правовому контексті доброчесність суддів являє собою фундаментальний етичний та нормативний аспект, що визначає високий стандарт професійної поведінки суддів у контексті реалізації судової влади. Цей принцип включає в себе не лише безпристрасність (неупередженість) та об'єктивність судді у прийнятих рішеннях, але його й здатність до само-рефлексії, етичної свідомості та незалежності від впливу зовнішніх факторів.

Доброчесність судді позиціонує його здатність до обґрунтованого та відповідного розгляду справи, дотримання норм права, включаючи етичні стандарти та професійні правила поведінки. Цей аспект є критичним для підтримки довіри громадськості до судової системи та забезпечення законності та справедливості у судових рішеннях.

Понятійно-категоріальний апарат є основною складовою юридичної техніки, яка сприяє точному та чіткому вираженню правових норм та забезпечує їх ефективну реалізацію в суспільстві. В праксіологічному аспекті питання доброчесності суддів виникали у багатьох випадках, коли компетентні інстанції не підтверджували належного рівня доброчесності судді чи кандидата на цю посаду. Вказане зумовлено сутнісними проблемами недосконалості законодавства. Поняття «доброчесності» в законодавстві не є чітким. Позивачі, що звертаються за оскарженням рішень вказують, що унормоване правило передбачає необхідність визначення відповідності кандидата на посаду судді стандартам доброчесності, поряд з цим саме поняття, його критерії мають радше оціночний характер, при реалізації принцип доброчесності відповідає невизначеності, оскільки стандарти неможливо визначити. Основний закон передбачає ціннісну ідеологію сучасного суспільства, що полягає у верховенстві права, вимогам щодо правової визначеності, ясності, однозначності та відсутності багатозначності.

У юриспруденції точність та ясність є ключовою необхідністю. Правова система повинна володіти та оперувати чіткими та однозначними термінами для уникнення непорозумінь та двозначних тлумачень чи рекомендацій щодо інтерпретації норм. Визначений понятійно-категоріальний апарат дозволяє систематизувати правові норми та регулювати їх взаємовідносини, що створює логічні та консистентні зв'язки у системі

права. В нашому випадку невизначеність поняття «добročесності» тягне ряд наслідків що мають безпосередній вплив на кандидата (суддю), на всю інституційну систему відбору суддів, зазіхаючи на її демократизм та ефективність, а також на всю державу, котра не може належним чином виконувати правозахисну функцію.

Оскільки відсутнє нормативне унормування, визначимося з доктринальним розумінням добročесності як юридичної категорії.

Досліджуване поняття спочатку вивчалися в розрізі соціальних наук, та як сильної моральної цінності, специфічних якостей, які вважаються вирішальними для функціонування суспільств і націй, аксіологічних детермінант, що передбачають моральне лідерство [1]

Багато науковців виводять добročесність з функціональних обов'язків та державних зобов'язань. Heywood, P.M. і Rose, J. стверджують, що коли ми говоримо про добročесність то це інституційна, а не особиста вимір, який ми повинні мати на увазі. Судді є представниками не особистої, а суспільної добročесності «надійного розпорядження громадської установи до правового досягнення своєї законної мети, найкраще зі своїх можливостей, відповідно до своїх зобов'язань» [2].

L. Huberts вказує, що добročесність можна розуміти як цілісність і злагодженість, професійну відповідальність, моральну рефлексію, закони та правила, моральні цінності і норми, і зразкову поведінку [3].

Добročесність суддів є одним з аспектів їх професійної діяльності та етичної поведінки. Основні ознаки (характеристики) добročесності суддів включають, на нашу думку, наступні.

По-перше, неупередженість та об'єктивність, що у контексті характеристик добročесності суддів представляють собою два ключових аспекти судової діяльності, що визначають їхню здатність розглядати справу без переваги та нейтрально оцінювати докази та аргументи сторінок. Перша ознака виявляється у здатності судді протистояти зовнішнім чинникам, які можуть спрямовувати його рішення в певному напрямку, або впливати на його судову позицію, та передбачає наявності нейтральності щодо сторін, незацікавлене ставлення до всіх учасників судового процесу, незалежно від їхнього соціального статусу, національності, віросповідання, інших ознак тощо. Неупередженість суду є першим засобом забезпечення справедливого розгляду справи.

Об'єктивність є здатністю судді аналізувати факти, докази та аргументи сторінку нейтрально, без переваги власних уподобань чи суб'єктивних оцінок, оскільки суддя повинен керуватися вимогами закону та принципами справедливості. Об'єктивність передбачає спроможність судді виокремити істину з маси можливих дока-

зів, навести логічні та обґрунтовані аргументи у своїх рішеннях.

Ці аспекти, узяті разом, формують основу для об'єктивного та достовірного розгляду справи суддею та є основними визначниками його добročесності в правовій системі.

По-друге, незалежність судді є фундаментальним принципом судової діяльності, що забезпечує його відданість використанню закону та результатом впливу зовнішніх факторів, які можуть виявляти об'єктивний розгляд справи. Цей принцип забезпечує здатність судді самостійно та незалежно вирішувати судові справи від впливу будь-яких тисків чи намагання вплинути на його судову позицію. Включає незалежність в наступних сферах: від впливу публічної влади, тобто політична можливість вирішувати справи відповідно до закону принципів та правосуддя; від економічних та політичних впливів, зокрема утримуватися від хабарів, підкупу та будь-якого іншого впливу, що може спрямовувати його судові рішення в певному напрямку; від інтересів сторін справи та не допускати підвладності впливу або тиску від будь-якої із них; від громадської думки, тобто суддя має бути спроможним прийняти судові рішення, незважаючи на громадську думку, агітацію та можливий громадський тиск.

По-третє, чесність і бездоганність. Чесність вимагає дотримання суддею високих моральних та етичних норм у всіх сферах його життя та діяльності, уникати зловживання правами чи привілеями для власної користі. Суддя, що досягає чесності, демонструє високу ступінь бездоганності, що ключем для підтримки довіри суспільства до судової системи. Бездоганність судді виявляється у його відданості принципості справедливості, здатності уникати конфлікт інтересів та вживати заходів для запобігання ситуаціям, де його об'єктивність може бути піддана сумніву. Загалом ці характеристики у контексті добročесності суддів передбачають відданість судді вищим моральним та етичним стандартам, незалежність від впливу зовнішніх факторів та готовність до їх виконання.

По-четверте, знання та компетентність судді у сфері права є ключовими аспектами його добročесності, вказує на потребу наявності високого рівня кваліфікації, глибокого розуміння правових норм, принципів та процедур. Компетентний суддя повинен мати здатність аналізувати складні юридичні питання, давати обґрунтовані та об'єктивні рішення, а також вірно застосувати закон у кожній конкретній справі.

По-п'яте, належний рівень професійної етики, бо суддя повинен дотримуватися етичних норм та правил поведінки, які характерні його високої посади у суспільстві. «Очікується, що судді не просто вирішують закон, а й демонструють

його приклад» [4]. Професійна етика - це раціональний процес мислення, спрямований на усвідомлення того, які цінності слід зберігати та поширювати в організації. Крім того, професійна етика передбачає серію прийнятих етичних дій і реакцій, які забезпечують бажані соціальні відносини для членів під час виконання професійних обов'язків. Іншими словами, це своєрідна моральна прихильність і сумлінність до будь-якої роботи, обов'язку, відповідальності [5].

По-шосте, можливість нести громадську, правову та моральну відповідальність. Вказане передбачає, що суддя повинен нести відповідальність за свої рішення та дії перед суспільством та перед законом. Відповідальність суду є невід'ємною складовою його доброчесності та стає в готовності нести на собі відповідь за свої судові рішення, дії та бездіяльність. В цьому розумінні репрезентативним є пояснення індонезійських науковців (Н. Indraguna та F. Santiago) в тому що «незалежність суддів врівноважується підзвітністю. І незалежність, і підзвітність — це як дві сторони медалі. Ці два аспекти взаємопов'язані, і їх неможливо розділити, оскільки слід сказати, що немає свободи без відповідальності» [6]. Дослідження систем доброчесності у Європі показує, що для того, щоб бути ефективною, система має охоплювати два ключові аспекти доброчесності, а саме юридично-інституційний аспект та аспект особистої відповідальності. У той час як перший вимір пов'язаний із правилами та їх дотриманням, другий пов'язаний із запобіганням або зміцненню розуміння та спроможності суб'єктів підтримувати доброчесність [7]. Схожої позиції дотримуються ряд інших науковців [8; 9; 10].

Висновок. На цих основних характеристиках можна сформулювати авторське визначення доброчесності судів, яку пропонує позиціонувати як вищу морально-етичну якість, що виявляється у неупередженому, об'єктивному та незалежному розгляді справи, відданості принципам справедливості, дотриманні найвищих стандартів чесності й бездоганності, етичній поведінці, а також у високій кваліфікації та здатності нести відповідальність за свої дії перед суспільством та перед законом.

Доброчесність судді є однією з основних складових судової етики та є необхідною умовою довіри до судової влади та підтримання легітимності правосуддя в сучасному правовому суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Dobel P. Public leadership ethics: A management approach. Routledge, New York. 2018.
2. Kirby N. An 'Institution-First' Conception of Public Integrity. *British Journal of Political Science*, 2020. Vol. 51(4). P. 1620–1635.
3. Huberts L.W.J. Integrity: What it is and Why it is Important. *Public Integrity*, 2018. Vol. 20(1). P. 18–32. doi.org/10.1080/10999922.2018.1477404.
4. Geyh C.G., Alfini J.J. Sample J.J. Judicial Conduct and Ethics, 6th edition *Books & Book Chapters by Maurer Faculty*, 2020. Vol. 235. <https://www.repository.law.indiana.edu/facbooks/235>.
5. Dehghani A. () Factors affecting professional ethics development in students: A qualitative study. *Nursing Ethics*. 2020. Vol. 27(2), 461–469. doi:10.1177/0969733019845135.
6. Indraguna H., Santiago F. Building judge integrity to achieve judge independence related to judicial decisions through optimization of external supervision. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 2022. Vol. 25(S6). P. 1–12.
7. Blomeyer R. Parliamentary integrity systems in Europe – the personal-responsibility dimension, *The Journal of Legislative Studies*, 2020. Vol. 26:4, 558–577. DOI: 10.1080/13572334.2020.1784528.
8. Bhavya G., Agarwal A. Justice Delayed is Justice Denied. February 16, 2019. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3335923>.
9. Denault, V., Patterson, M.L. Justice and Nonverbal Communication in a Post-pandemic World: An Evidence-Based Commentary and Cautionary Statement for Lawyers and Judges. *J Nonverbal Behav*, 2021. Vol. 45, 1–10 <https://doi.org/10.1007/s10919-020-00339-x>.
10. Smidova, Z., Cavaciuti A., Johnsen J. Anti-corruption and public integrity strategies – Insights from new OECD indicators, *OECD Economics Department Working Papers*, 2022. 1725, OECD Publishing, Paris, URL: <https://doi.org/10.1787/a925c7fd-en>.